

سخن سردبیر

به بهانه یکصدمین سال بازتأسیس حوزه علمیه قم

سال ۱۴۰۱ شمسی یکصدمین سال بازتأسیس حوزه علمیه قم - بزرگترین حوزه علمیه شیعیان - به همت آیت الله شیخ عبدالکریم حائری یزدی (م ۱۳۱۵ ش) است. به بهانه سالگشت این رویداد مهم نیم‌نگاهی به وضعیت دانش حدیث در حوزه علمیه قم در قرن اخیر داریم.

شهر مقدس قم از عصر معصومان علیهم‌السلام تا به امروز همواره میزبان فقیهان و حدیث‌پژوهان برجسته امامیه بوده است. اگرچه در دوران‌هایی حضور دانشیان کم‌رنگ و کم‌فروغ بوده، اما در یکصد سال اخیر رشد و شکوفایی کم‌نظیری را تجربه کرده است.

از سال ۱۳۰۱ شمسی تا کنون رخدادهای مهمی چون حضور عالمان نوآور، حکومت حاکمان جائز در دوره طاغوت، پیروزی انقلاب اسلامی، فراز و نشیب حوزه علمیه نجف، جنگ تحمیلی، تحول در چاپ و نشر و قابلیت‌های فناوری دیجیتال در دگرگونی‌های حوزه علمیه قم اثرگذار بوده است. اگرچه سختگیری‌های دوره پهلوی سبب مهاجرت شماری از عالمان از شهر مقدس قم شد و افول کوتاه‌مدت فروغ علمی را به دنبال داشت، ولی مقاومت‌های عالمان مجاهد و دیگر رخدادهای مثبت در نشر و بالندگی دانش حدیث بسیار مؤثر بود به گونه‌ای که در مجموع می‌توان این سده را عصر بالندگی دانش‌های حدیثی در قم و جهان تشیع دانست.

بخشی از برکات حدیثی سه عامل از عوامل پیش‌گفته را می‌توان این‌گونه شماره کرد:

عامل اول: حضور عالمان نوآور

در ابتدای سده جاری شماری از شاگردان شیخ مرتضی انصاری در قم به نشر علوم حدیث و به‌ویژه دانش رجال پرداختند. همچنین محدث پرکار این سده مرحوم شیخ عباس قمی (م ۱۳۱۹ ش) نیز با خلق آثار متعدد حدیثی نظیر کتاب سفینه البحار و مدینه الحکم و الآثار آغاز یک تحول حدیثی را در قم نوید داد. اما پس از حضور شخصیت ممتاز و جریان‌سازی چون آیت‌الله بروجردی (م ۱۳۴۰ ش)، رویکرد حدیثی قم جهشی بالنده را تجربه کرد. بازخوانی فهیمانه احادیث، تحقیق و تصحیح کتب روایی و رجالی، ترجمه کتاب‌های حدیثی پیشینیان، اقبال به دانش‌های رجال و فقه‌الحدیث و تدوین کتاب‌های حدیث متناسب با نیازهای جامعه علمی را می‌توان از برکات این خیزش علمی دانست.

بسیاری از شاگردان آیت‌الله بروجردی در این پیشرفت نقش فعالی را ایفا کردند. انتشار کتاب‌های جامع احادیث الشیعه، ترتیب الاسانید کتب حدیثی مهم امامیه و اولین تحقیق و تصحیح کتاب وسائل الشیعه (دوره ۲۰ جلدی)، ترجمه کتاب‌های حدیثی پیشینیان (مانند ترجمه کتاب کافی، کتب شیخ

صدوق، شیخ مفید، شیخ طوسی و برخی مجلدات بحار الانوار) نمونه‌ای از آثار این خیزش علمی است. از شخصیت‌های برجسته دیگری که در پیشرفت دانش‌های حدیثی در نیمه دوم این سده اثر گذار بودند می‌توان از مرحوم آیت الله ری شهری (م ۱۴۰۱ ش) و جناب حجت الاسلام و المسلمین سید جواد شهرستانی یاد کرد.

از برکات تلاش‌های این دو شخصیت می‌توان به نشر کتاب‌های جدیدی چون میزان الحکمة، دانشنامه قرآن و حدیث، دانشنامه‌های امیرالمومنین، امام حسین و امام مهدی علیه السلام اشاره کرد. در عرصه تحقیق و تصحیح نیز انتشار کتاب‌های متعددی چون وسائل الشیعه (دوره ۲۷ جلدی)، مستدرک وسائل الشیعه و خاتمه آن، تنقیح المقال، منتهی المقال، نقد الرجال، قرب الاسناد، مسائل علی بن جعفر، جامع الاخبار، اعلام الدین، الارشاد، مقباس الهدایة، الزهد حسین بن سعید، الاصول الستة عشر، الرسائل الرجالیة و ده‌ها کتاب دیگر ره آورد تلاش محققان حدیث پژوه است. تأسیس موسسه علمی فرهنگی دارالحدیث، موسسه آل‌البتیت لاحیاء التراث، کتابخانه‌های تخصصی حدیث، همایش‌های بین‌المللی در عرصه حدیث، دانشگاه و پژوهشگاه قرآن و حدیث و تربیت حدیث‌پژوهان در چهل سال اخیر نیز از زحمات دو دانشمند یاد شده در شهر مقدس قم و دیگر بلاد است.

عامل دوم: پیروزی انقلاب اسلامی

دومین عامل پیشرفت دانش‌های حدیثی در قم را می‌توان تغییر رژیم شاهنشاهی به نظام جمهوری اسلامی دانست. انقلاب اسلامی سبب شد تا به دین و دانش‌های دینی توجه ویژه شود. نظریه ولایت فقیه و تلاش‌های مجاهدانه حضرت امام خمینی رحمته الله علیه و حضور ایشان در قم سبب شد جهان بیشتر از قبل با اندیشه امامیه و تشیع آشنا شود. «قم» به عنوان مهد بزرگترین انقلاب اسلامی قرن، همواره مورد توجه فرهیختگان جهان اسلام و اسلام‌پژوهان جهان واقع شد. این عامل در گسترش مؤسسات آموزشی و پژوهشی، راه‌اندازی رشته‌های علوم حدیث در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی، مطالعات حدیثی بین‌رشته‌ای، طرح‌های علمی حدیث‌محور، تألیف کتاب‌های حدیث متناسب با نیاز عموم مردم جامعه و رخدادهای سیاسی و اجتماعی، انتشار مجلات متعدد حدیثی و تدوین مقالات حدیثی تأثیر به‌سزایی داشته است.

البته ناگفته نماند بسیاری از عوامل دیگر مانند عامل پیشین و پسین در این مقاله، به برکت انقلاب اسلامی و حاکمیت حکومت اسلامی رشد فزاینده پیدا کرده است.

عامل سوم: قابلیت‌های فناوری دیجیتال

از تحولات بزرگ این قرن را می‌توان ظهور و تعالی دنیای رایانه و دیجیتال دانست. حوزه علمیه قم از نخستین مراکز علمی شیعه بود که توانست با بهره‌برداری صحیح از این قابلیت به تولید نرم‌افزارهای

حدیثی رو آورد. امروزه مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور)، به عنوان مهمترین مرکز رایانه‌ای حوزه علمیه قم مفتخر است که تمام نیاز حدیث‌پژوهان را در دستیابی به داده‌های حدیثی شیعه و سنی در نرم‌افزارهای خود با قابلیت‌های بهره‌برداری مختلف آماده کرده است.

می‌توان ادعا کرد که تمام آثار حدیثی متقدمان و بسیاری از آثار حدیثی متأخران در درگاه‌ها و نرم‌افزارهای مختلف این مرکز قابل بهره‌برداری است. نرم‌افزارهای جامع الاحادیث، معجم موضوعی بحارالانوار، سیره معصومان، دانشنامه علوی، صحیفه سجادیه و اخیراً نرم‌افزار «کتابخانه جامع احادیث شیعه و اهل سنت» و «رجال شیعه» از مهمترین نرم‌افزارهای حدیثی این مرکز است.

برخی از این نرم‌افزارها تنها به ارائه اطلاعات کتاب‌های پیشنهادی اکتفا نکرده‌اند. بلکه حاصل سال‌ها تلاش علمی حدیث‌پژوهان حوزه علمیه قم بوده‌اند. برای نمونه می‌توان از نرم‌افزارهای «درایه‌النور» و یا «اسناد کتب شیخ صدوق» یاد کرد. عرضه این نرم‌افزارها در دو قالب ویندوزی و اندرویدی سبب تسهیل و استفاده گسترده حدیث‌پژوهان شده است.

گفتنی است مراکز رایانه‌ای دیگری نیز در حوزه علمیه قم به تولید نرم‌افزارهای حدیثی اهتمام دارند. به‌عنوان نمونه نرم‌افزار «مکتبه اهل‌البیت» یا کتابخانه اهل‌بیت از تولیدات «مرکز المصطفی» زیر نظر دفتر آیت‌الله سیستانی است که در بردارنده هفت هزار جلد کتاب حدیثی و فقهی از مذاهب اسلامی است.

بنابر آنچه گذشت در سده اخیر تلاش‌های حدیث‌پژوهان حوزه علمیه قم در عرصه‌های مختلف دانش‌های حدیثی بسیار تحسین برانگیز و مایه فخر و مباهات است. خوشبختانه نیم‌سالنامه علمی-ترویجی «حدیث و اندیشه» شماره ۳۴ (پاییز و زمستان ۱۴۰۱) را به ویژه‌نامه یکصدمین سالگشت باز تأسیس حوزه علمیه قم اختصاص داده است و در دوازده مقاله به وضعیت‌سنجی دانش‌های حدیثی در سده اخیر پرداخته است که علاقمندان می‌توانند برای مطالعه بیشتر به آن مجله مراجعه کنند.

مهدی غلامعلی